

Об'єкт, предмет, категорії, поняття, дефініції, парадигми як основоположні епістемологічні категоріальні цінності онтогносеологічних моделей права

К. П. Коваль,
адвокат, заступник Голови
Союзу юристів України, член
Вищої кваліфікаційної комісії
адвокатури при Кабінеті
Міністрів України

У статті акцентовано увагу на актуальності та неминучості оновлення методологічного інструментарію сучасної юридичної науки. Гостро постає питання про реформування методології правових досліджень, які б відповідали сучасному етапу становлення національного права та національної юридичної науки, унаочнюється потреба у науковому дослідженні гносеологічної природи права. Висвітлюється значення, складність та методологічна роль проблеми онтогносеологічної моделі права.

Ключові слова: право, юридична наука, онтологічна модель права, гносеологічна модель права, правовий феномен, соціально-правова парадигма, філософія права

Актуальність теми зумовлена необхідністю оновлення методологічного інструментарію вітчизняної юридичної науки, який міг би вирішувати проблеми сучасного правового буття. Для вирішення сучасних фундаментальних проблем юридичної науки необхідно визначитись з потенціалом її методологічного інструментарію, об'єктивною науково обґрунтованою логікою його усвідомлення й використання.

Науково-пізнавальний простір правового буття охоплює діалектичну єдність його онтологічних і гносеологічних моделей. Початок онтологічного відтворення різноманітних форм правового буття і його закінчення – є результатами його гносеологічного моделювання. Воно починається з постановки завдань, цілей дослідження (моделюванням проектною частини) і закінчується теоретично обґрунтованою онтологічною моделлю досліджуваного правового явища з відповідними науковими характеристиками, що дають можливість відображати об'єктивну реальність його правового буття.

Для того, щоб надати нашим думкам послідовний характер, необхідно відтворити логіку включення основних гносеологічних категорій, що беруть участь в організації пізнавального процесу.

Слід зазначити, що кожна із перерахованих у назві статті категорій грає свою роль у цьому процесі, яка визначається з позиції її епістемологічної¹[1] цінності.

Під епістемологічною цінністю, на наш погляд, слід розуміти науково-функціональну, пізнавальну значимість категоріального дослідницького апарату.

Під об'єктом пізнання розуміємо частину або сукупність об'єктивно існуючих (що функціонують) правових реалій, форм правової субстанції. Об'єкт «перетворюється» на предмет юридичної пізнавальної активності, коли перед дослідником ставиться завдання з приводу виявлення певних сторін, властивостей або відносин об'єкта в співвідношенні з навколишньою об'єктивною дійсністю. На думку І. Л. Білого «предмет пізнання характеризує собою процес наукового пізнання, підхід до вивчення об'єкта... при визначенні предмета не менш важливим є виявлення предметно-методологічних особливостей, виражаючих ті внутрішні процеси інтеграції та диференціації, які характеризують сучасний рівень правопізнання... основна проблема полягає в тому, що методологічний підхід припускає розгляд досліджуваного об'єкта з урахуванням його функціональних сторін, істотних зв'язків, що визначають взаємодію з іншими об'єктами за допомогою понять» [2].

¹ «Епістемологія (від грец. Episteme - знання і ... логія) ... теорія пізнання».

В залежності від цілей, завдань дослідника, визначається категоріальний²[3] простір, «поле», діапазон його пізнавальної активності: сутність, зміст, формотворчі сторони правового явища, його функціональна активність і т. ін. У рамках зазначеного дослідником категоріального простору включається понятійно³[4] – дефініціальна⁴[5] проблематика, пов'язана з теоретичним обґрунтуванням, позначенням, змістовим наповненням виявлених нових об'єктивних реальних зв'язків, відносин у досліджуваних правових явищах. Вищезазначена позиція в інтерпретації І. Л. Білого викладена так: «Зміст поняття – сукупність ознак, предметів, відображених у понятті. Зміст поняття прямо пропорційний його обсягу – безліч предметів, кожному з яких належать ознаки, що дозволяють характеризувати функціональні, типові, структурні, системні, динамічні властивості досліджуваного об'єкта» [2].

Вершину юридичного наукознання посідає результат парадигмотворення⁵[6], який відтворює об'єктивну просторово-часову характеристику правового стану досліджуваного об'єкта, з можливим науковим прогнозуванням його зміни і переформатування, з настанням відповідних об'єктивних умов у майбутньому: «...розвиток наукознання пов'язано з виявленням і описом відповідними категоріями (поняттями) парадигм, що визначають його новий якісний рівень» [2].

Здавалося б, чим викликана описана вище, цілком зрозуміла і загальновідома прелюдія, яка ілюструє вузлові джерела пізнавального процесу? Це питання було б доречним для усвідомлення ординарного пізнавального процесу з позиції формально-логічної точки зору.

Онтогносеологічне ж моделювання пізнавальної активності несе в собі певну неординарність, пов'язану, перш за все, з діалектико-логічною суперечливістю і, на перший погляд, суперечливістю її різних пізнавальних змістів: «У цьому – одна з істотних відмінностей змістовної логіки від формальної» [7, 204].

У цьому і полягає суть розглянутої проблеми. З огляду на викладене вище, ми вбачаємо за необ-

² «... першопоняття, найбільш узагальнене, основопокладаюче поняття, класи, типи ...».

³ «... думка, що фіксує істотні властивості, зв'язки і відносини предметів і явищ ... зміст поняття - сукупність фіксованих у ньому ознак, предметів; обсяг поняття - безліч ... предметів, кожному з яких належать ці ознаки».

⁴ «... встановлення значення незнайомого терміну за допомогою ... вже усвідомлених уточнення предмету розгляду, однозначна його характеристика ... система визначальних співвідношень ... від однозначно конкретного і відомого до шуканого невідомого ...».

⁵ «... вихідна концептуальна схема, модель постановки проблем та їх вирішення, пануюча впродовж певного історичного періоду в науковому співтоваристві».

хідне звернути увагу на неоднозначність ціннісно-понятійної змістовності **вихідного** вищезгаданого категоріального апарату, який бере участь в онтогносеологічному процесі.

У зв'язку зі встановленими рамками обсягу статті, обмежимося прикладом, що відноситься до питання, пов'язаного з науковим принципом співвідношення категорій історичного та логічного.

З позиції гносеологічної моделі права, єдність історичного і логічного повинна відображати змістовність правових параметрів найпростішої, елементарної категорії пізнавального явища, в якій відображувалися б найбільш розвинені, істотно-значущі властивості досліджуваного правового феномену. Це створює сприятливі умови для подальшого проникнення в сферу опосередкованого, абстрактно-теоретичного обґрунтування сутності, причинно-наслідкових зв'язків досліджуваного правового явища: «Дійсність – ключ до розуміння минулого»... на перше місце... на початку дослідження... виходить індуктивний метод дослідження: адже серед різноманітних явищ сучасного розвинутого стану досліджуваної системи необхідно знайти одне, особливе, системоутворююче відношення, яке потім здатне допомогти, в певній мірі реконструювати й історію досліджуваного об'єкта, яка так важко піддається вивченню» [7, 188–189].

Тільки з моменту виявлення та обґрунтування цієї відправної пізнавальної позиції і починає виявлятися сенс гносеологічного стартового потенціалу пізнавальної активності вченого-правознавця. Можлива неточність, помилка, невизначеність у цілеспрямованості і т. ін. призводять до ілюзорної ефективності пізнавального процесу з наступним псевдонауковим результатом.

З позиції онтологічного моделювання – єдність історичного і логічного, набуває науково-пізнавальної цінності тільки з моменту виявлення дослідником субстанціонально-сутнісного, причинно-наслідкового змісту складової досліджуваного правового феномена.

Саме з цієї ситуації починається вихідний шлях для логічного відтворення історичного процесу становлення і розвитку тієї чи іншої досліджуваної форми правової субстанції (правовий онтогенез): «...гаслом історичного методу є вираз: «Минуле – ключ до розуміння сьогодення»,... дедуктивний підхід у складі історичного підходу домінує над індуктивним» [7, 188].

На перший погляд, виходить, що однакова за змістом категоріальна установка, пов'язана з єдністю історичного й логічного, має в онтологічній та гносеологічній моделях права різні понятійно-

епістемологічні ціннісні призначення.

З точки зору формальної логіки – такий висновок є допустимим. Проте, з позиції змістовної (онтогносеологічної логіки) – не вірно. Єдність історичного і логічного отримує свою істинність, тобто об'єктивну спроможність, на останньому, завершальному етапі гносеологічної пізнавальної моделі – відтворенні результату пізнавальної активності парадигмотворення – в онтологічній моделі, в якій об'єднані онтологічний і гносеологічний зміст **єдності** історичного та логічного: «Діалектична єдність історичного і логічного... утворює, насамкінець найважливіший, інтегруючий метод діалектики...» [7, 189].

Подібні метаморфози «наслідують» цілий ряд категоріальних зв'язків у процесі онтогносеологічного моделювання права: якісно-кількісних параметрів правового субстрату (предметна, системна, метасистемна якість)⁶ [7, 204]; негативно-позитивної сторони руху розвитку правової суб-

станції⁷ [8]; правовому «особливому» – як єдності окремого та загального⁸ [7, 243] і т. ін.

Вказана проблематика досліджувалася в роботах вчених-теоретиків, таких як: Алексеев С. С., Нерсесянц В. С., Тихомиров Ю. В., Скакун О. Ф., Рабінович П. М., Мережко А. А., Оборотов Ю. М. і інших, котрі займалися дослідженням сфери сучасного праворозуміння.

Наукова новизна цієї статті пов'язана зі спробою оновлення методологічного потенціалу юридичної науки в напрямку посилення філософсько-аналітичної складової пізнавального процесу правового феномену.

Все вище викладене дозволяє звернути увагу на актуальність і неминучість переосмислення методологічної складової юридичної науки на новому епістемологічному рівні її потенційних можливостей – самостійного напрямку онтогносеологічної проблематики філософії права.

⁶ «... рівень використання категорії якості в процесі пізнання різний за ступенем конкретності: з одного боку ... категорії якості достатньо для проведення найпершого емпіричного опису ... а з іншого боку, якісний аналіз ... зберігається і в подальшому на будь-якому і навіть заключному етапі дослідницької роботи».

⁷ «... та сторона, яка спрямована на руйнування даних відносини, направлена в майбутнє, домінує і панує, і є негативною. Та, що прагне до утримання та збереження колишніх відносин, є позитивною».

⁸ «...загальне виступає – і на початкових стадіях, і в розвиненому стані предмета... як особливе, що збирає елементи системи... в єдину систему».

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Сучасна українська енциклопедія. – Т. 16. – Харків, 2005. – С. 284.
2. Білий І. Л. Поняття міжнародно-правової ідеології / Закон і життя. – 2005. – Травень. – С. 30.
3. Сучасна українська енциклопедія. – Т. 6. – Харків, 2005. – С. 209.
4. Сучасна українська енциклопедія. – Т. 11. – Харків, 2005. – С. 256.
5. Сучасна українська енциклопедія. – Т.10. – Харків, 2005. – С. 206.
6. Сучасна українська енциклопедія. – Т.10. – Харків, 2005. – С. 360.
7. Івакін О. А. Діалектична філософія : моногр. – Одеса : Фенікс, 2007.
8. Диалектическая логика : сб. трудов. – Алма-Ата, 1987. – Т. 2. – С. 476.

Коваль Е. П. Объект, предмет, категории, понятия, дефиниции, парадигмы как основополагающие эпистемологические категориальные ценности онтогносеологических моделей права

В статье акцентировано внимание на актуальности и неизбежности обновления методологического инструментария современной юридической науки. Ставится вопрос о реформировании методологии правовых исследований, которые могли бы отвечать современному этапу становления национального права и национальной юридической науки, возникает потребность в научном исследовании гносеологической природы права. Освещается значение, сложность и методологическая роль проблемы онтогносеологической модели права.

Ключевые слова: право, юридическая наука, онтологическая модель права, гносеологическая модель права, правовой феномен, социально-правовая парадигма, философия права

Koval Kateryna. Object, subject, categories, notions, definitions, paradigms as fundamental epistemological categorial values of ontognoseological law patterns

In the present research paper the attention is drawn to relevance and inevitability of renewal modern jurisprudence methodology. The matter concerning reformation of jurisprudence researches methodology meeting the modern stage of the national jurisprudence formation arises urgently, the problem of the scientific investigation of ontognoseological law patterns appears. Significance, complexity, methodological role of the ontognoseological law pattern are elucidated.

Key words: law, jurisprudence, ontognoseological law pattern, gnoseological law pattern, law phenomenon, social and legal paradigm, legal philosophy